

Geneeskundige verzameldrift

De verhuisdoos, de verlostang en de vorst

Bastiaan Schoolmann en Ab Flipse ruimden de zolder van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* op. Ze kwamen de wonderlijkste voorwerpen en collecties tegen.

AUTEUR BASTIAAN SCHOOLMANN EN AB FLIPSE (VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM)

Een verhuisdoos met injectiespuiten, verlostangen en een scarificator, mappen vol met kunstzinnige ex libris van medici, persoonlijke documenten van beroemde negentiende- en twintigste-eeuwse Nederlandse artsen en wanden vol met eeuwenoude geneeskundige literatuur. Het bevond zich tot voor kort allemaal op de zolder van het statige redactiekantoor van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTvG). Wat moet een tijdschriftredactie met zo'n historische verzameling van objecten en documenten? Het NTvG, opgericht in 1857, is een van de oudste nog bestaande tijdschriften van Nederland en ook een van de oudste medische tijdschriften ter wereld. De verzamelingen van het tijdschrift kregen gestalte in de eerste helft van de twintigste eeuw. Zo begon de redactie in de jaren 1910 met de vorming van een bibliotheek en werden er vanaf de jaren 1930, vooral door toedoen van de toenmalig redacteur-gérant (hoofredacteur) G.A. van Rijnberk, zeer uiteenlopende medisch-historische documenten en voorwerpen verzameld. De interesse ging onder meer uit naar portretten en biografische documenten van artsen die gebruikt konden worden voor de rubrieken 'Personalia' en 'In memoriam'. Maar opvallend genoeg vonden ook zaken die geen direct nut voor het tijdschrift hadden hun weg naar het redactiekantoor, zoals postzegels, penningen, ex libris, handschriften, allotria, archiefstukken en medische instrumenten.

Veel van de boeken en voorwerpen werden aangekocht en beheerd door de in 1944 opgerichte Verzamelingscommissie, waarvan Van Rijnberk de voorzitter was. Deels is de verzamelwoede te verklaren uit zijn persoonlijke interesse. Toch werden de verzamelactiviteiten breed gesteund: 'Het philatelisme wenst au sérieux te worden genomen,' stelde Van Rijnberks opvolger J.J. van Loghem in 1948 in een artikel over de verzamelingen.

De behoefte om verzamelingen aan te leggen kwam voort uit de bredere doelstelling van de Vereniging NTvG. Deze beoogde de geneeskundige literatuur in Nederland te promoten en hechtte daarbij veel belang aan het historische aspect. Zo publiceerde het tijdschrift vanaf 1921 ook de

Opruimactie

Samen met de Vrije Universiteit Amsterdam heeft het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* zijn enigszins verwaarloosde archieven en objectenverzameling op orde gebracht. Daarmee blijft de rijke geschiedenis van het tijdschrift en de gelijknamige vereniging toegankelijk voor onderzoekers en andere geïnteresseerden, en het erfgoed veilig bewaard. Het archiefmateriaal dat eerdere verhuizingen en opruimrondes had overleefd is geïnventariseerd. Het archief van het tijdschrift, dat teruggaat tot de eerste vergaderingen in 1857, is overgebracht naar het Noord-Hollands Archief, waar het nu te raadplegen is.

rubriek 'Geschiedenis der geneeskunde', in samenwerking met het Genootschap voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen (het huidige Gewina).

Lezers van het tijdschrift (en leden van de gelijknamige vereniging) werden aangespoord om waardevol materiaal te schenken of in bruikleen te geven aan het tijdschrift. En zo geschiedde. Door de vele schenkingen hebben de NTvG-collecties een divers karakter gekregen.

Vanaf het begin van de jaren 1960 nam de interesse in het verzamelen af. De meeste verzamelingen waren gedoemd tot een slapend bestaan op de zolder van het redactiekantoor. In het kader van een door ondergetekenden uitgevoerd project, waarbij ook het archief van de Vereniging en het tijdschrift werd ontsloten, zijn de collecties recentelijk overgebracht naar verschillende openbare erfgoedinstellingen (zie kadertekst en bijschriften). In het onderstaande bespreken we drie opmerkelijke items die we op zolder tegenkwamen.

DE VERLOSTANG VAN ALBERTUS TITSINGH

Het meest spraakmakende object uit de verzamelingen van het NTvG is de verlostang die volgens het bijgevoegde document gebruikt zou zijn bij de geboorte van koning Willem I, in 1772. De verlostang behoorde toe aan de Amsterdamse vroedmeester Albertus Titsingh. Hij was een vooraanstaand lid van het chirurgijns-gilde in de hoofdstad en assisteerde diverse hoogleraren van het Athenaeum Illustre bij hun lessen aan vroedvrouwen.

De expertise van Titsingh was ook de hofarts ter ore gekomen, die hem in 1769 sommeerde om te helpen bij de

bevalling van de eersteling van prinses Wilhelmina van Pruisen en stadhouder Willem V. Het kind overleed kort na de bevalling, maar in 1772 werd de hulp van Titsingh opnieuw ingeroepen, nu bij de geboorte van de latere koning Willem I. Volgens de overgeleverde documenten gebruikte Titsingh hierbij een kenmerkende verlostang die was ontworpen door de beroemde Britse verloskundige William Smellie. Deze was door Titsinghs leermeester Petrus Camper halverwege de achttiende eeuw in Nederland geïntroduceerd.

De verlostang was een schenking van het NTvG-lid dr. Nuyens. Hij was ook degene geweest die tijdens de vergadering van de Verzamelingencommissie op 5 september 1945 had voorgesteld een instrumentenverzameling aan te leggen. Hoewel de aanwezigen beseften dat ze een concurrent hadden in het nog jonge Nederlandsch Historisch Natuurwetenschappelijk Museum (het huidige Rijksmuseum Boerhaave), stemden ze er uiteindelijk mee in. Behalve de verlostang schonk Nuyens ook enkele andere bijzondere instrumenten, waarmee de verzameling van start ging. Andere redactieleden volgden zijn voorbeeld en in het tijdschrift werd een oproep gedaan om oude geneeskundige instrumenten naar het redactiekantoor te sturen. Daar werden ze zorgvuldig bewaard en tentoongesteld aan bezoekers. Incidenteel belandden de medische instrumenten, waaronder de verlostang, als bruikleen in een tentoonstelling of in een tv-programma. Overigens: of de verlostang werkelijk gebruikt is bij de geboorte van koning Willem I, zal wel altijd een raadsel blijven.

STAMBOOM

Een van de meest opmerkelijke documenten op de zolder van het redactiekantoor was een kleurrijk geïllustreerde stamboom van de Sefardisch Joodse familie De la Parra, waarvan de 'stamvader' zich in de zestiende eeuw vanuit Spanje in Suriname vestigde. De stamboom start met Samuel de la Parra (circa 1665) en Samuel Haim de la Parra (circa 1649) en loopt door tot halverwege de negentiende eeuw. In een begeleidende brief blijkt waarom dit een waardevol document is: door de stadsbrand van Paramaribo

***In 1772 hielp Titsingh
bij de geboorte van de
latere koning Willem I***

in 1821 is veel informatie verloren gegaan betreffende de precieze tijdstippen waarop verschillende Europeanen zich in de zeventiende en achttiende eeuw in Suriname vestigden. Hoe is dit stuk op de zolder van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* terechtgekomen?

In de personalia van het tijdschrift treffen we enkele leden van de De la Parra-familie aan met een geneeskundig beroep, maar dezen lijken geen banden met de Vereniging of de redactie van het tijdschrift te hebben gehad. Meest waarschijnlijk is dat de stamboom een onderdeel was van een schenking van de Rotterdamse arts Claudius Henricus van Herwerden aan de handschriftencollectie. Hierin bevonden zich documenten van zijn overleden zus, de eugeneticus Marie Anne van Herwerden. Zijn andere zus, Anna Petronella Christina van Herwerden, was getrouwd met Céleste André de la Parra, een afstammeling van de familie van de stamboom.

Dit voorbeeld is illustratief voor de diversiteit van de collectie, en voor de onduidelijke herkomst van sommige objecten en documenten.

DE BOEKERIJ

De *Anatomia et Contemplatio* van Antonie van Leeuwenhoek uit 1685 ziet er beslist minder indrukwekkend uit dan de anatomische atlanten van Vesalius, Albinus of Bidloo, die ook in de bibliotheek van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* te vinden zijn. Toch was de Verzamelingencommissie niet minder blij met de aankoop van dit werk. Dat was goed te begrijpen: toen Van Rijnberk in 1944 de aanschaf van dit werk bekendmaakte, wist hij te melden dat het ging om een van de slechts twee wereldwijd bekende exemplaren. De ambities van NTvG's boekerij waren niet gering.

Dat de commissie juist een bijzondere uitgave van Van Leeuwenhoek aankocht was geen toeval. Vanaf 1930 werkte een speciale commissie binnen het NTvG samen met de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen aan een project om alle brieven van Van Leeuwenhoek te publiceren (dit project loopt nog steeds, nu onder de hoede van het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis).

Hoe kwam een Surinaamse stamboom op deze zolder terecht?

De aanleg van de bibliotheek was in 1914 gestart, eveneens op initiatief van Van Rijnberk. Hij meende dat een degelijke boekencollectie nodig was ter ondersteuning van de redactie. De bibliotheek breidde zich onder zijn bewind snel uit en telde in 1928 al 1500 publicaties.

De bibliotheek stond open voor bezoekers, maar werd slechts sporadisch geraadpleegd. Dit weerhield de Verzamelingencommissie er niet van om boeken bijeen te blijven brengen. De aanleg van de boekerij was immers een project voor de lange termijn. In de jaren 1980 stonden er meer dan 15.000 titels op de boekenplanken.

De collectie strekte zich uit van actuele en historische geneeskundige literatuur tot aan thema's als folklore, psychologie en filosofie. Aankopen leidden weleens tot gefronste wenkbrauwen van de financiële commissie van de Vereniging. Maar Van Rijnberk meende dat de boeken los van hun inhoud ook hun financiële waarde behielden, en er dus geen cent verloren ging. ■

Lees meer

B. Schoolmann en A. Flipse, "De zoon, op wie zij trots was". Voorgeschiedenis van de breuk tussen het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* en de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst, 1856-1945', *Studium: Tijdschrift voor Wetenschap- en Universiteitsgeschiedenis / Revue d'histoire des sciences et des universités* 12 (2019), 91-109.